

Mogućnost i granice ljubavi u odgoju u filozofiji Pavla Vuka Pavlovića i Maxa Schelera

Freeh, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:719870>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-21**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Lucija Markljušaj

**MOGUĆNOSTI I GRANICE LJUBAVI U ODGOJU U
FILOZOFIJI PAVLA VUK-PAVLOVIĆA I MAXA SCHELERA**

Diplomski rad

Mentorica: doc. dr. sc. Ivana Zagorac

Zagreb, 11. srpanj 2018.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Pavao Vuk-Pavlović: biografija.....	3
3. Filozofija odgoja Pavla Vuk-Pavlovića	4
4. Odgajateljska ljubav u filozofiji Pavla Vuk-Pavlovića.....	7
5. Max Scheler: biografija.....	10
6. Kultura srca vs. kultura razuma.....	11
7. Tri koncepta ljubavi.....	13
8. Odnos ljubavi i znanja.....	15
8.1. Bit obrazovanja.....	17
8.2.Kako nastaje obrazovno znanje.....	18
8.3.Proces kojim od čovjeka nastaje »obrazovano« biće.....	19
9. Usporedba stavova Pavla Vuk-Pavlovića i Maxa Schelera.....	22
10. Zaključak.....	24

Sažetak

U ovome radu problematizira se koncept ljubavi u odgoju, odnosno razmatra se je li ili nije ljubavi mjesto u odgoju, te ako jest u kojoj mjeri. U tom smislu definiraju se i uspoređuju dvije suprotstavljene filozofske koncepcije koje se razlikuju u odnosu između odgoja, obrazovanja i ljubavi. Hrvatski filozof Pavao Vuk-Pavlović odgojnu ljubav smatra temeljem odgoja, a njemački filozof Maxa Scheler smatra da ljubavi nije mjesto u odgojnoj djelatnosti. U dijelu o Vuk-Pavlovićevoj filozofiji odgoja ima dosta riječi o odnosu između učitelja i njegovog pitomca zbog presudne uloge odgajateljske ljubavi u njegovoj filozofiji odgoja. U dijelu o stavovima o odgoju Maxa Schelera analizira se i Schelerova fenomenologija ljubavi i teorija vrijednosti. Pri tome se detaljno pojašnjava što je to obrazovanje, odnosno koja je njegova bit i zašto kod Schelera nema mjesta za ljubav u odgoju, kao i zašto odgoju nema mjesta u ljubavi. Odlomak o razlikama i sličnostima između filozofija Schelera i Vuk-Pavlovića najvažniji je dio jer se osvrće na ključne točke njihovih učenja i otvara put zaključku o mogućnostima i granicama ljubavi u odgoju kod Pavla Vuk-Pavlovića i Maxa Schelera.

Abstract

In this thesis, we examine the concept of love within an educational upbringing, we try to see if there is or if there is not a room for love within education. For this purpose, we define and compare two contrary philosophical concepts regarding the relationship between upbringing, education and love. Croatian philosopher Pavao Vuk-Pavlovic considers love as the most important element of education and upbringing, where German philosopher Max Scheler states that there is no place for love in environment of educational upbringing. In the part of the thesis that analyses Vuk-Pavlovic's philosophy of education, we consider the actual relation between the teacher and his student because of the crucial role of educational love in his theory of education. Regarding Max Scheler's view of education, we analyze his phenomenology of love and also the theory of values. Furthermore, we will explain in detail what is considered education to Scheler, or more precisely, what is the essential nature of education. We will examine why there is no possibility of a concept of love within the concept of upbringing and educating within Scheler's philosophy, and also why there is no room for educating while loving. The most important part of this thesis is the consideration of the differences and similarities between the concepts of Vuk-Pavlovic and Scheler because it evaluates the key points of their teachings and leads to the conclusion about the possibilities and limits of love in education in Vuk-Pavlovic's and Scheler's philosophy of education.

Ključne riječi: fenomenologija, filozofija odgoja, ljubav, odgoj, pedagoški stav, obrazovanje, vrijednosti

Key words: phenomenology, philosophy of education, love, upbringing, pedagogical attitude, education, values

1) Uvod

Razmatranje ljubavi u odgoju i uloge odgajatelja u odgoju glavne su teme ovoga diplomskog rada. Njihovoj problematizaciji pristupit ćemo s dvije strane, u okviru dvije filozofske teorije: Maxa Schelera i Pavla Vuk-Pavlovića. S obzirom da bi se teško moglo reći da Max Scheler ima razrađenu filozofiju odgoja, prvo je potrebno nešto reći o stavovima Maxa Schelera o odgoju i obrazovanju, a zatim ćemo analizirati njegovo razumijevanje odnosa između ljubavi i odgoja. Nakon toga ćemo vidjeti kako ljubav u odgoju i ulogu odgajatelja shvaća Pavao Vuk-Pavlović.

Konceptija Pavla Vuk-Pavlovića temelji se na ideji odgojne ljubavi, pri čemu se ističe uloga odgajatelja kroz njegovu povezanost s pitomcem u odgajateljskoj ljubavi. S druge strane, Max Scheler u svojoj koncepciji odgoja predlaže tezu o odgajatelju koji je u prvome redu uzor, zbog čijeg se primjera odgajaničnik mijenja spontano, takoreći »sam od sebe«. Nastavit ćemo sa zahtjevima koji jedan odnosno drugi filozof stavlja pred odgajatelja. *Fenomenolog ljubavi* Max Scheler naglašava ulogu ljubavi. Ljubav koju opisuje Scheler nema namjeru izravno mijenjati ljubljeno biće. Pavao Vuk-Pavlović, pak, želi naglasiti ulogu odgajatelja i njegovu usmjerenost na promjenu odgajaničnika.

U ovome radu problematizirat ćemo koncept *ljubavi u odgoju*. U tom smislu definirat ćemo dvije suprotstavljene filozofske koncepcije. Polazimo od filozofske literature i razmatramo teorijske aspekte koji nam, iako možda teško direktno povezivi s nastavnim radom, mogu poslužiti kao korisno usmjerenje u dva različita filozofska koncepta odgoja i ljubavi. Uz teorijski, ovaj rad ima i praktični doprinos: djelovanje u području odgojne prakse određeno je osobnim opredjeljenjem za jednu od ove dvije filozofske koncepcije, tj. jesmo li odlučili da za ljubav u odgoju ima ili nema mjesta. O tome znatno ovisi i kako djelujemo u svakom odgojnom procesu, napose ako planiramo djelovati unutar odgojno-obrazovnog sustava.

Pavao Vuk-Pavlović ovako pravda svoje bavljenje pedagogikom:

»Ukratko: filosof se *može* baviti životom i svijetom, koliko se u njima rađa, koliko u njima živi *budućnost*, s istim pravom, s kojim se bavi zazbiljnošću, koliko je prožeta *istinom*

ili natopljena *ljepotom*, može dakle da između ostaloga pita i za ono, što se naziva *pedagogičkim*, da istraži bistvo odgoja i ispita smisao odgajalaštva te da se u tome smjeru obazre kako na empirička tako i na metempirička¹ određenja, koja bi pri tome mogla ući u račun; pedagogički pak teoretik *mora* da bude filosof.«²

Umjesto da uspoređujemo teorije ovih dvaju filozofa s drugim sličnim teorijama koje su se javljale tijekom povijesti filozofije, što je možda i bila naša prvobitna želja, radije ćemo se poduhvatiti manje pretencioznog posla i nešto skromnijeg cilja. Doseg ovog rada jest prikaz dviju teorija dvaju različitih filozofa te ukazivanje na činjenicu da postoji važna razlika između odgoja i puke manipulativne nastrojenosti odgajatelja. Ljubav kao filozofski koncept ovdje nam je najvažnija koncepcija, jer se upravo oko koncepta ljubavi i njene uloge u odgoju »lome koplja« između Maxa Schelera i Pavla Vuk-Pavlovića. Pokušat ćemo vidjeti ima li ljubavi mjesta u teoriji odgoja. Zauzet ćemo čvrst stav da pitanje načina i svrhe odgoja ujedno otvara pitanje budućnosti čovjeka i svijeta. Naime, sam Max Scheler upozoravao je da je sustav vrijednosti suvremenoga čovjeka izokrenut, da ne kažemo - izopačen.³ Da se poslužimo Schelerovim riječima:

»To je jedan veoma bitan razlog koji danas obrazovanje tako teškim, a ujedno tako bezuvjetno nužnim kao snažno zalaganje novih elita pravog obrazovanja protiv tih strujanja. Nije uvijek ni u povijesti demokracija uzdizala obrazovanje i znanost. Pomislite na Sokrata i Anaksagoru!«⁴

Ovdje se služimo u bitnom smislu Schelerovim konceptom odgoja kao *Bildung*, stoga ćemo se osvrnuti i na taj njemački koncept obrazovanja kao kultivacije duha.

¹ *Metempirički* (grč. *meta* – poslije, preko, i *empeiria* – iskustvo), što prelazi granice mogućeg iskustva, što ne može postati predmet iskustva. Natuknica »Metempirički«, u: Vladimir Filipović, *Filozofijski rječnik*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1989., str. 216.

² Pavao Vuk-Pavlović, *Ličnosti i odgoj*, u: Pavao Vuk-Pavlović, *Filozofija odgoja*, Biblioteka *Sabrana djela Pavla Vuk-Pavlovića*, knjiga 2, Milan Polić, Ivana Zagorac (ur.), Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2016., str. 29–222, ovdje str. 59.

³ Max Scheler, *Negative Feelings and the Destruction of Values: Ressentiment*, u: Max Scheler, *On Feeling, Knowing and Valuing. Selected Writings*, Harold J. Bershady (ur.), The University of Chicago Press, Chicago and London 1992., str. 117–141, ovdje str. 126.

⁴ Max Scheler, *Oblici znanja i obrazovanje*, u: Max Scheler, *Ideja čovjeka i antropologija*, izbor tekstova, Hotimir Burger (ur.), Biblioteka *Homo absconditus*, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1996., str. 63–99, ovdje str. 64.

2) Pavao Vuk-Pavlović: biografija

Pavao Vuk-Pavlović (1894.–1976.) jedan je od najznačajnijih suvremenih hrvatskih filozofa. Smatra ga se utemeljiteljem discipline filozofije odgoja u Hrvatskoj. Studij filozofije započeo je u Leipzigu 1914., nakon čega je bio regrutiran. Kasnije se vratio na studij u Zagreb, a dio doktorske disertacije pisao je u Berlinu. U Leipzigu je susreo ljude koji su utjecali na razvoj tadašnje pedagogije, mislioce kao što su Wilhelm Wundt, Johannes Imanuel Volkelt, Eduard Spranger, Paul Barth i August Schmarsow. Osim toga, susreo se i s fenomenologijom Edmunda Husserla i filozofijom Alexiusa Meinonga koji su utjecali i na njegove stavove.⁵ Od 1922. godine predavao je u Zagrebačkoj gimnaziji i na Visokoj pedagoškoj školi, a od 1929. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Nije prihvatao tadašnju političku dogmu pa je 1947. godine došao u sukob s vlastima te je napustio fakultet. Nakon toga radio je u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (do 1951.) te na Sveučilištu u Skopju kao izvanredni (od 1958.) i redoviti (1961 –1971.) profesor estetike i etike. Njegova najvažnija knjiga o odgoju, na koju ćemo se ovdje najviše referirati, naslovljena je *Ličnost i odgoj* te objavljena 1932. godine.

⁵ Milan Polić, »Predgovor«, u: P. Vuk-Pavlović, *Filozofija odgoja*, Biblioteka *Sabrana djela Pavla Vuk-Pavlovića*, knjiga 2, Milan Polić, Ivana Zagorac (ur.), Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2016., str. 7–18, ovdje str. 12.

3) Filozofija odgoja Pavla Vuk-Pavlovića

Pavao Vuk-Pavlović svoj spis *Ličnost i odgoj* otvara raspravom na temu budućnosti.⁶ Postavlja se tradicionalno filozofsko pitanje o tome je li moguće spoznati istinu te, ukoliko ju je moguće spoznati, kakva je njezina priroda. Vuk-Pavlovića ne čudi da su grčki filozofi, a napose u ovom slučaju Platon, uložili »božanski napor« kako bi se otkrilo je li spoznaja istine istovjetna posjedovanju vrline ili kreposti. Naime, ako je spoznaja istine istovjetna posjedovanju vrline, onda je važno pitanje: pripada li joj svojstvo prenosivosti ili ne? Stoga, ukoliko se vrlina može naučiti kao što se može spoznati istina, onda joj pripada svojstvo prenosivosti u smislu mogućnosti predaje znanja. Vuk-Pavlović je sklon mišljenju da se vrlina može naučiti i samim time prenositi s koljena na koljeno, te filozofiju odgoja poima kao filozofiju budućnosti.⁷ Iz tog je razloga, smatra Vuk-Pavlović, važno usmjeriti sve napore prema tome da se u jednoj zajednici omoguće svi uvjeti za dobar oblik podučavanja. Prema Vuk-Pavloviću, dobra organizacija i distribucija znanja siguran je temelj obrazovanja budućih naraštaja:

»Izobrazba čini čovjeka prikladnim članom stalna socijalna kruga uvrštavajući ga u radnu zajednicu, no zaustavljajući se na tlu pragmatičke svršnosti ne prodire u onu dubinu sloja socijalnih svrha, u koju čovjek treba da uroni, hoće li da u primjerenoj punoći potvrdi svoje duhovno bistvo. (...) I što je zvanje, za koje je netko izobražen, složenije, što više zadire u isprepletene duhovne odnose i sklopove, to će biti potrebnije i razumijevanje čovjeka, koji se u svakovrsnim takvim odnosima i sklopovima očituje, to će i temeljitije i dublje morati da bude shvaćanje smjernica i snaga, u kojima se odražava duhovno mu biće.«⁸

Filozofija se takvom idealu približava »samozatajnim radom«, a umjetnosti i znanosti zadaća je sveobuhvatna i cjelovita razrada organizacije znanja. Ističe se važnost iskustvenog doživljaja jer je to jedini način da se zahvati cjelina znanstvenog sadržaja. Jedino istinski doživljeno znanje može se s pravim žarom prenijeti s koljena na koljeno. Prijenos cjelovitog znanja uključuje prijenos vrednota zato što su one temelj vrline i moralnog djelovanja.

Dobar odgoj razvija se isključivo u dobro organiziranoj zajednici. Kvalitetu i pravilno podučavanje mora podupirati dobra kulturna klima neke zajednice u kojoj se razvija slobodno

⁶ Veliki dio ove cjeline referira se na poglavlje »Budućnost« iz Vuk-Pavlovićeva spisa *Ličnost i odgoj*, str. 39–44.

⁷ Isto, str. 41.

⁸ Pavao Vuk-Pavlović, »Uzgoj, odgoj i obrazovanje«, u: Pavao Vuk-Pavlović, *Filozofija odgoja*, Biblioteka *Sabrana djela Pavla Vuk-Pavlovića*, knjiga 2, Milan Polić, Ivana Zagorac (ur.), Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2016., str. 271–292, ovdje str. 285.

mišljenje i djelovanje. Vuk-Pavlović ovu duhovnu klimu naziva *kulturnom sviješću*⁹ pojedine zajednice. Pred kulturnom sviješću država mora opravdati svoje djelovanje i na koncu uopće svoj opstanak na osnovi valjanih vrednota. Ukoliko država ne zadovoljava moralne temelje na osnovi valjanih vrednota, ona gubi pravo opstanka i može se ugasiti. Država za Vuk-Pavlovića nije svrha, nego sredstvo osiguranja prijenosa valjanih vrijednota s pokoljenja na pokoljenje. Neotuđiva prava svakog čovjeka su zahtjev slobode savjesti, sloboda djelovanja prema vlastitim vrijednostima, sloboda znanstvenog istraživanja i nesputana mogućnost umjetničkog stvaranja. Prema tome presudnu ulogu imaju valjani odgojni djelatnici, jer osim prijenosa znanja, pobuđuju u učeniku i slobodu svijesti.¹⁰

Pavao Vuk-Pavlović ističe važnost vrednota nazivajući ih vrijednosnim smjernicama koje predstavljaju jezgru odgoja.¹¹ Vrijednosti sažimaju cjelokupnost ljudskih iskustava i predstavljaju središte Vuk-Pavlovićeve učenja o odgoju. Vrijednosti nas upućuju na dobar izbor i dobro djelovanje. Oba su autora, Max Scheler i Pavao Vuk-Pavlović, vrijednostima pripisivali vrlo značajnu ulogu u svojim filozofskim konceptima. Sva ljudska nastojanja, težnje i djelovanje proizlaze iz jezgre čovjeka, a to je sustav vrednota. Prema Pavlu Vuk-Pavloviću, vrijednosti su osnova kulture. Sustav vrednota prenosi se odgojem, a taj sustav ujedno je i jedna od glavnih preokupacija njegovih spisa vezanih uz filozofiju odgoja, čime se ističe uloga odgajatelja. Sve napore valja usmjeriti na dobre odgojne djelatnike, koji imaju »odgajalačko namjerenje«.¹² Prema tome, i najbolje smišljene pedagoške metode ne vrijede ništa ako se zaustavljaju na teorijskom znanju.¹³ Odgoj nije tek ili nije isključivo razvitak prirodnih darova. Najvažniji zadatak odgojnog djelatnika jest izazvati vrlinu u duhu pitomca na način da pitomcu prenosi dobre vrednote i osigura »kontinuitet vrijednosna doživljavanja«.¹⁴ Afirmacija doživljaja vrijednosti ukazuje nam na tendenciju Vuk-Pavlovića da istakne važnost s jedne strane konkretnog nositelja vrijednosti, a to je odgojni djelatnik, i s druge strane pojedinačnog iskustva. Prema Vuk-Pavloviću, odgojni djelatnik ne može prenijeti nikakvo znanje, a pogotovo ne može prenijeti nikakve dobre vrijednosti ako nema ljubav prema onome što radi.¹⁵ Zato odgoj i obrazovanje kod njega nalikuju na »duhovni poziv« prije nego li na kakvu znanstvenu djelatnost.

⁹ *Kulturna svijest* je pojam koji je Vuk-Pavloviću važan jer je antitotalitaristički: samo u državi u kojoj vlada sloboda, može se razviti kulturno, slobodno i umno biće. Usp.: P. Vuk-Pavlović, *Ličnosti i odgoj*, str. 41.

¹⁰ Usp.: P. Vuk-Pavlović, *Ličnosti i odgoj*, str. 39–51.

¹¹ Isto, str. 35.

¹² Isto, str. 33.

¹³ Isto, str. 43.

¹⁴ Isto, str. 48.

¹⁵ Isto, str. 61–69.

»Vežući davno jučer s nedoglednim sutra koračaju stalnom stazom povijesnoga zbivanja pokoljenja roda čovječjega za pokoljenjima, da sveta dobra stečena trudom života prenose opet i opet na porod budućnosti. I nikakva nije druga sila skrovita ona i čudesna spojnica, što one, koji su bili, veže moćno u nerazdruživu cjelinu s onima, što imaju da dođu, te nekako sveđ nanovo lomi zastrašnu snagu smrti, nego upravo tajanstveni ovaj zakon neumorna prenošenja nezatajivih vrednota, što same od vremena netaknute neprekidnim slijedom ljubavi nesustalo prelaze od prošlosti na budućnost.«¹⁶

Važno je napomenuti da za Vuk-Pavlovića odgoj nema središte niti u odgojitelju niti u pitomcu: oboje imaju jednako odlučnu riječ. Važan je moment instinktivnog »prianjanja« duša: pitomac mora svojom dušom prijanjati uz odgojitelja. Nužan je preduvjet uopće ikakvog odgoja svakako slobodna volja. Odgoja nema tamo gdje mu se pitomac protivi. Odgoj se stoga, prema Vuk-Pavlovićevoj koncepciji, može razumjeti jedino kao djelovanje iz slobode. Vuk-Pavlović govori o dvjema analogijama koje se u pedagogiji redovito uzimaju kao opravdanje slobode i razvoja učenika. Prva je analogija između odgoja i vrtlarenja. Vrtlar može jedino savijati drvo dok je ono mlado. Tako je i s učenicima – samo mladi duh daje se podučiti. Čak i kod ove, prema Vuk-Pavloviću loše usporedbe mora se imati na umu da se i drvo daje saviti samo onoliko koliko to hoće. Tako je i s učenicima, oni nam moraju dopustiti da ih se podučiti. Druga je analogija ipak malo ljepša. Radi se o analogiji između odgajatelja i pitomca, te umjetnika i umjetničkog djela. Umjetnik kao proizvođač umjetničkih djela može naumiti nešto proizvesti od određenog materijala. Međutim, važno je da je sam materijal podatan za oblikovanje – materijal se mora, da tako kažemo, *željeti* oblikovati. Pri tome valja imati na umu da nije svaki materijal za svakog umjetnika, kao što ni svaka vrsta umjetnosti nije za svakog umjetnika, i još više: nije ni svaki »nazoviumjetnik« umjetnik, to jest nije svaki sposoban načiniti umjetničko djelo.¹⁷

¹⁶ Isto, str. 39.

¹⁷ Isto, str. 54–68.

4) Odgajateljska ljubav u filozofiji Pavla Vuk-Pavlovića

Za filozofiju odgoja Pavla Vuk-Pavlovića najvažniji je odnos između odgajatelja i pitomca. Tu se posebno ističe da se ne radi o odnosu (nad)moći nad drugime. Ne radi se o odnosu koji bi bio određen nekim izvanjskim uvjetima ili utjecajima, nego spontanom duševnim izborom temeljenim na »duševno-duhovnoj srodnosti«. ¹⁸ Duhovna srodnost temelji se na unutarnjem skladu koji najprije mora posjedovati sam učitelj. Takva duhovno skladna osoba lako može kod pitomca prepoznati potencijal ili talent. Vuk-Pavlović uviđa ovakav sklad stvari: da se onaj koji posjeduje znanje duhovno uskladio s onime kojemu to znanje treba prenijeti. U skladu s tim uređenjem, razvila se čitava Vuk-Pavlovićeva filozofska koncepcija odgojitelja. Možemo zaključiti da kod Vuk-Pavlovića onaj koji podučava ima dostojanstvo jer prenosi vrednote. Onaj koji podučava mora se sam kontinuirano usavršavati, to jest mora i sam ustrajati na usavršavanju vlastitoga znanja:

»U skladu s tim postavkom ne može biti drukčije, nego da se bistveno dno odgajanja nipošto neće tražiti možda u sve snažnijem pridizanju golog opstanka ili naprosto u bilo kako živom razviću tako zvanih prirodnih darova, nego štaviše u smjeru uzbiljavanja nekog svijeta odnosno buđenja i izazivanja nazočnosti vrednote u samoj srči ljudskog doživljavanja.« ¹⁹

Ovdje nalazimo i legitimaciju autoriteta dobrog poučavatelja kao onoga koji posjeduje istinu, ukoliko je dobar poučavatelj ujedno i istinski obrazovan čovjek. Bistvo stvari spoznaje se to bolje što se više filozof samousavršava. Pritom valja imati na umu da za Vuk-Pavlovića postoje različiti odgojni djelatnici te da nisu svi nužno i najbolji. Najbolji odgojni djelatnik nužno se kontinuirano obrazuje jer voli ono što radi ²⁰ i pritom pomaže oblikovati učenika u cjelovitu osobu.

Jedino što prema Vuk-Pavloviću može biti toliko snažno da usmjeri učenika nečemu novom i boljem jest ljubav. Više je vrsta ljubavi: filozofska, karitativna, religiozna, majčinska, odgajateljska itd. Karitativna ljubav je ljubav prema ljudskoj duši i vrsta je duhovne ljubavi. Ona se ističe po tome što je ljubav prema svakom čovjeku bez obzira na njegov sustav vrijednosti. Tako onaj koji voli na karitativan način, voli i daje milosrdno i bez uvjeta, ne mareći za sustav vrijednosti onoga koga ljubi. Odgajateljska ljubav ističe se po

¹⁸ Isto, str. 65.

¹⁹ Isto, str. 35.

²⁰ Isto, 69–80.

tome što joj je primaran cilj korekcija sustava vrijednosti onoga koga volimo. Karitativna ljubav prilazi duši radi toga da tješi dušu, a ne da bi je popravljala.

Religiozna ljubav još je dublja i duhovnija vrsta ljubavi od karitativne, jer ne samo da ljubi svaku vrstu duše, bila ona odgojena ili neodgojena, već ljubi i biće koje nadilazi čovjeka. Ova vrsta ljubavi razara granice ljudske duše i voli bezuvjetno sve i svakoga. Religiozna ljubav je i najčišći i najodličniji oblik ljubavi jer ljubi život i sveto u baš svakoj formi. Jasno, zbog svoje svetosti i uzvišenosti, religiozna ljubav ujedno je i najrjeđi oblik ljubavi.²¹

Postoji još jedan oblik ljubavi koji karakterizira najveća moguća požrtvovnost. To je majčinska, ili po Vuk-Pavloviću – materinska ljubav. Ona je temelj svakog dobrog odgoja i uzorni primjer ljubavi prema duši. Karakterizira je nesebičnost ili po Vuk-Pavloviću »plemenita nesebeznost«. ²² Ona proizlazi iz majčinog poriva za očuvanjem djetetovih vitalnih potreba, no ona je i više od tog poriva. Materinska ljubav ljubi *ono ljudsko sâmo* u čovjeku i napose je vjera u budućnost svoga čeda. Naravno, materinska ljubav uključuje i prijenos sustava vrijednosti te se trudi pobuditi ljubav prema uzvišenim i trajnijim vrijednostima.²³ Prema Vuk-Pavloviću, požrtvovna materinska ljubav vjeruje u ljudsku dušu više od ijedne druge vrste ljubavi jer majka vjeruje da duša djeteta ne može toliko posrnuti a da je se ne bi moglo pridići.

Odgajateljska ljubav pripada duhovnoj ljubavi. Odgajateljska ljubav jest način da se srce bića koje poučavamo potakne na činjenje moralnih radnji i na izabiranje boljih i viših vrijednosti. Odgajateljska ljubav dolazi namjesto sebeljublja jer podrazumijeva žrtvu. Ona je naročita ljubav prema budućnosti i njezina je vrijednost u tome što na neki način čini vrijednosti prisutnima. Ljubav odgojitelja jest osobit način očitovanja vrijednosti u nekom vremenu. Za razliku od filozofske ljubavi, odgojiteljskoj je ljubavi stalo do toga da se vrijednosti doista i ozbilje u nekom vremenu jer se usmjerava na konkretizaciju moralnih činova svoga pitomca u budućnosti.²⁴

»Filosofska se ljubav obraća cjelokupnome carstvu vrjednota u njegovoj zasebnosti, uzdiže se do vrijednosti u njihovoj općoj zakonitosti i bez obzira na određenu neku njihovu moguću ili zbiljsku nazočnost. Zacijelo i filosof može za njih uopće doznati tek po njihovoj

²¹ Isto, str. 72.

²² Isto, str. 76.

²³ Ovdje ćemo si dozvoliti da damo vlastiti jednostavan primjer iz svakodnevnog života. Ljubav majke osobito njeguje ljubav prema višim vrijednostima upravo kada nas potiče da izaberemo trajniju vrijednost, kada nas potiče da primjerice umjesto sladoleda odaberemo jabuku – ovdje majka potiče ljubav prema vrijednosti vitalnosti, umjesto puke ugone.

²⁴ P. Vuk-Pavlović, *Ličnosti i odgoj*, str. 73.

nazočnosti,²⁵ kako se nužno nadaje cjelovitošću vrijednosnoga doživljaja, kao što bi one lišene bistvena snošaja prema ovoj doživljajnoj cjelini i prestale biti upravo onim, što svojom mogućom nazočnosti uistinu prema svome valjanju jesu; ipak filofska ljubav prema vrednotama nije bitno upravljena na samu njihovu nazočnost, na njihov dodir s vremenitošću, na ovo ili ono, na ovakvo ili onakvo njihovo očitovanje u vremenu i vremensku zbivanju, nego je ona ne očitujući se u djelovanju, veću čistome zrenju, kao upravo filofska u suštini ljubav prema vječnosti, prema bezvremenosti vrednota.«²⁶

Nasuprot filozofskoj ljubavi, odgajateljska ljubav dio je djelatnog života. Odgajateljska ljubav s jedne strane dotiče ono »što stoji nad vremenom«, jer se dotiče bezvremenskih vrednota, a s druge strane, ona je direktno uronjena u sadašnjost jer »teče u vremenu«. Onoliko koliko je ova ljubav čista i nepomućena nekim »vanodgojnim motivima«, toliko odgajateljska ljubav nema naročita interesa u nekom određenom izrazu ili stalno oblikovanom očitovanju toga dodirivanja. Odgajateljska je ljubav nepristrana i njezin dvojni karakter univerzalnosti i pojedinačnosti susreće se upravo u osobi učitelja. Dobar odgajatelj ljubi vrednote i okrenut je budućnosti. Kao takav neutralan je i nije nikome sluga, već se slobodno obrazuje.²⁷ Odgajatelj služi jedino općem carstvu vrednota i samim time ih, da tako kažemo, »uprisutnjuje«. Upravo ljubeći vrednote, odgajatelj ujedno ljubi i ljudsku dušu:

»Odgajatelj se obraća ljudskoj duši upravo u ime vrednota i poradi ulaska njihova u vremensko zbivanje; ona za nj nekako ne ulazi u račun na prvome mjestu ni skroz izravno, ne svraća njegovu pažnju na sebe isključivo po sebi samoj, nego tek u povodu njegove ljubavi prema budućnosti, pa se odgajatelj i zauzima za nju, jer je i koliko je prijemčiva za vrednote. Tako je odgajateljska ljubav prema duši sasvim naročito motivirana, njeno je djelovno očitovanje zavisno od stalnih, osobitih okolnosti, a to je i razlikuje bitno od ljubavi karitativne ili religiozne.«²⁸

²⁵ Treba imati na umu da su vrijednosti i kod Maxa Schelera sveopće i bezvremenske te pripadaju »carstvu vrijednosti«. Kako smo ranije naveli, pojedinac (u ovom slučaju učitelj ili odgojitelj) može biti jedino nositelj vrednota, ne i sama vrijednost. Vrednote se na određeni način manifestiraju. Ovdje se Scheler i Vuk-Pavlović podudaraju: vrednote mogu biti »nazočne« u osobi odgojitelja.

²⁶ P. Vuk-Pavlović, *Ličnosti i odgoj*, str. 70–71.

²⁷ Isto, str. 73–74.

²⁸ Isto, str. 73.

5) Max Scheler: biografija

Max Scheler (1874.–1928.), njemački je filozof kojega su u Europi između dva svjetska rata smatrali vodećim misliocem i »najvećim njemačkim filozofom«,²⁹ da bi nekoliko godina nakon smrti bio gotovo posve zaboravljen.³⁰ Rođen je u Münchenu, u protestantsko-židovskoj obitelji, a kao mladić zanimao se za katolicizam i katoličke ideje bratstva, zajedništva, milosrđa i ljubavi. Prešao je na katolicizam s 14 godina, a s 21 godinom odlazi na Sveučilište u Jenu, gdje je pronašao istomišljenike poput Edmunda Husserla. Suradivao je s fenomenološkim krugom u Gottingenu. Međutim, nakon selidbe u München, gubi posao.³¹ Bio je profesor u Kölnu i Frankfurtu te učenik filozofa R. Euckena. Fenomenologiju Edmunda Husserla razvijao je na području etike, kulture i filozofije religije. Njegove teorije nisu slučajem zaboravljene, jer su primjerice pronađene nove ili bolje, nego su zbog političke situacije u Njemačkoj između dva svjetska rata bile zabranjene.³² Zanimanje za Schelerovo djelo ponovno se pojavilo u »kontinentalnoj filozofiji« nakon Drugog svjetskog rata, ali nipošto s jednakim žarom kao što je to bilo ranije. Scheler se bavio temama koje još nisu dovoljno istražene, primjerice fenomenologija emocija, filozofija religije i kulture, sociologija znanja, teorija vrijednosti. Najpoznatije knjige su mu *Formalizam u etici i materijalna etika vrijednosti* (1913.), *O vječnome u čovjeku* (1921.), *Forme znanja i društvo* (1926.), *Čovjek i povijest* (1928), *Ressentiment* (1961.), *Položaj čovjeka u kozmosu*.

²⁹ Harold J. Bershady, »Introduction«, u: M. Scheler, *On Feeling, Knowing and Valuing*, str. 1–41, ovdje str. 1–3.

³⁰ Isto, str. 4.

³¹ Davis, Zachary, Steinbock, Anthony, »Max Scheler«, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy: Biographical Sketch* (Fall 2016 Edition), Edward N. Zalta (ur.). Dostupno na: <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/scheler/>>.

³² H. J. Bershady, »Introduction«, u: M. Scheler, *On Feeling, Knowing and Valuing*, str. 2.

6) Kultura srca vs. kultura razuma

Max Scheler postavlja tezu da je sve što činimo ovisno o poretku našega srca. Djela čovjeka Scheler prosuđuje kao rezultat poretka srca i ona su sukladna poretku srca. Moderni čovjek si je uobrazio da ne postoji ništa ondje gdje on ne može spoznati racionalno. Prema tome, moderni čovjek je za Schelera nesposoban za spoznaju srca. Diskreditirajući logiku srca kao nepostojeću, moderni čovjek smješta problem ljubavi u romantičarsku poeziju i ne bavi se njome na filozofski način.

»To strukturno obrazovanje ne zahvaća samo razum, mišljenje, zrenje, nego ništa manje funkcije *duševnosti* – ono što pučki jezik naziva 'srcem'. Postoji neko postalo obrazovanje srca, obrazovanje volje, obrazovanje karaktera i kroz njih neka evidencija srca, 'ordre du coeur', 'logique du coeur' (Pascal), takt i 'esprit de finesse' osjećanja i vrednovanja; neka historijski promjenljiva a ipak naspram iskustva strogo *apriorna strukturna forma čuvstvenih akata*, koja ne izvire bitno drugačije nego li i forme razuma.«³³

Scheler tvrdi da je još srednji vijek poznavao ono što on naziva *kulturom srca* kao samostalnu i od *kulture razuma* neovisnu stvar. Naime, srce ima razloge, koje prema učenju Blaisea Pascala, nisu logički objektivni razumski razlozi, nego intuitivni, ali jesu realan uvid u istinu kakvu razum shvaćen na način na koji ga shvaća novovjekovlje nikada bi mogao pojmiti. Scheler pojašnjava Pascalovo učenje na koje se više puta referirao u svojoj filozofiji logike srca. Scheler ističe da Pascal nije mislio da je srce nelogično, nego upravo suprotno – da srce postaje »strogi analogon logike« na vlastitome području. Postoji takav »ordre du coeur«, odnosno poredak srca, koje nije jedinstvo zbrkanih ideja, nego upravo suprotno: ukupnost dobro usmjerenih akata, funkcija koje u sebi nose strogo psihologijsku zakonitost.³⁴ Srce zahvaća svoj objekt i budi nagnuće. Skup svih vrijednosti je *ethos* pojedinca, a poredak vrijednosti je srž svih vrijednosti. Scheler drži da su nastale škole i filozofijski pravci koji filozofiji postavljaju »da zahtjeve razuma poveže sa zahtjevima srca i duševnosti u jedinstveni svjetonazor« ili koje su željele religiju posve utemeljiti u »željama srca«, »postulatima«, »ovisnosti« ili stanjima. Ovi filozofi, čak i kada su najsuptilnije i najhrabrije mislili, svejedno prema Scheleru nisu shvatili važnost utemeljenja onoga što se naziva »strogi analogon logike

³³ Max Scheler, *Ordo amoris: Normativno i deskriptivno značenje poretka ljubavi*, u: Max Scheler, *Ideja čovjeka i antropologija*, izbor tekstova, Hotimir Burger (ur.), Biblioteka Homo absconditus, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1996., str. 5–38, ovdje str. 20–31.

³⁴ Max Scheler, *Ordo amoris: Normativno i deskriptivno značenje poretka ljubavi*, u: Max Scheler, *Ideja čovjeka i antropologija*, izbor tekstova, Hotimir Burger (ur.), Biblioteka Homo absconditus, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1996., str. 5–38, ovdje str. 20–31.

na području srca«. ³⁵

»Do vruga sa srcem i duševnošću – govorili su oni – ondje gdje se radi o zbiljnosti i istini! No je li to smisao Pascalovoga stava? Nije. Upravo suprotno je njegov smisao: srce posjeduje strogi analogon logike na svome *vlastitome* području koji ono ipak ne posuđuje od logike razuma. U njega su – kao što već uči nauk starih o nomos agraphos – upisani zakoni, koji odgovaraju planu, po kojemu je svijet izgrađen kao svijet vrijednosti.« ³⁶

Prema tome, smatra Scheler, srce može slijepo *ljubiti* i *mrziti* kao što se može slijepo suditi. Za njega, srce nema razloge ili objektivne nužnosti koje pripadaju razumu, nego ono ima samo motive i želje. Scheler upozorava na to da je Blaise Pascal stavio poseban naglasak na to da srce ima *vlastite* razloge o kojima razum ništa ne zna i ne može nešto znati. ³⁷ Važno je međutim ovdje da srce ima ono što doista nazivamo *razlozima*, tj. stvaran uvid, ili realnu spoznaju, ali drugačije vrste: spoznaja koja je znana samo srcu.

³⁵ Isto, str. 21.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

7) Tri koncepta ljubavi

Bit Schelerove etike je upravo u tome da čovjek najprije *emocionalno* zahvaća neki predmet, a tek ga onda poima *racionalno*. Ovaj Schelerov nauk predstavlja za suvremenu filozofiju pravu apologiju ljubavi. Ljubavi se po prvi put u tzv. sociologiji emocija³⁸ daje primat pred razumskom spoznajom. Scheler pokušava vratiti dimenziju i dubine koje fenomenologija ljubavi ima još od grčke filozofije. Glavna teza kojom se vodi jest ta da prava ljubav ne može biti sporedni, sekundarni akt spram onoga dostojnoga ljubavi nego upravo primarni, vodeći akt. Ljudi su nositelji vrijednosti i djeluju u skladu s njima. Međutim, ljubav u filozofskoj tradiciji nije jednoznačno označena. Formalno cijepajući ljubav, ljubavni akt sadrži ono ljubeće (subjekt koji ljubi), ono ljubljeno (ljubljenu osobu) i samu ljubav koja uspostavlja odnos između njih. Prema Scheleru, u povijesti filozofije mogu se razlučiti tri velika koncepta ljubavi – indijsko-grčko, kršćansko i suvremeno shvaćanje. Indijsko-grčko shvaćanje je takvo da je ljubav (eros) prijelaz od manjeg znanja većemu, odnosno, ontologijski gledano, *tendencija osjetilnih stvari da dobiju udjela na ideji, na bitnome*. Dosezanjem savršenstva ta ljubav prestaje. Scheler je u tom smislu skloniji kršćanskoj ideji ljubavi i spoznaji u kojoj dolazi do obrata od lijepoga ružnome, plemenitoga neplemenitome čime dolazi do gubljenja antičkog »životnog straha« da će čovjek u druženju plemenitoga s neplemenitim sebe izgubiti.³⁹ U tom smislu, ključna misao kojom se vodi Scheler jest da je, ontologijski gledano, ljubav ispred spoznaje i to tako što ljubav pokreće volju za spoznavanjem pojedinih bića i objekata. To znači da je ljubav nešto poput intuitivnog poriva koji u biće umeće određeni interes za neko drugo biće ili predmet. Tako je i božje stvaranje svijeta ljubavno stvaranje i stoga se javlja eros kao praporiv. Prema tome *caritas*, kao kršćanski oblik empatijske ljubavi, jest vrhunski oblik ljubavi onog savršenog spram nesavršenog. Takva se savršena ljubav suprotstavlja modernom obliku ljubavi koja se temelji isključivo na osjetilnom.⁴⁰ Čovjek *ressentimenta* ili moderni čovjek obrnuo je vrijednosti u hijerarhiji i prednost daje osjetilnoj ljubavi. Moderni je čovjek obrnuo vrijednosti tako što je vrijednosti korisnog podredio vrijednostima ugodnog, svrhe je podredio sredstvima itd.⁴¹

³⁸ Usp.: H. J. Bershady, »Introduction«, u: M. Scheler, *On Feeling, Knowing and Valuing*, str. 1–3.

³⁹ Milan Galović, *Bitak i ljubav: Od fenomenologije do filozofijske antropologije*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1989., str. 69–83.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Scheler govori o tendenciji suvremenog čovjeka da unižava, odnosno reducira vrijednosti. O obratu hijerarhije vrijednosti (npr. da se vrijednost *svetog* više nažalost ne poima kao najviša vrijednost) Scheler govori nešto više u tekstu o negativnom osjećaju *ressentimenta*. Sam pojam *ressentimenta* je kompliciran i višeslojan te pripada

Povijest teologije našla je svoju konceptualizaciju ljubavi s Augustinom i u povijesti filozofije kod Platona i Aristotela. Na tragu svih tih koncepata Scheler gradi jedinstveni koncept ljubavi koja dolazi prije racionalne spoznaje kao unutarnjeg nagona bića. Scheler pokazuje kako je ljubav pokret koji nas od niže vrijednosti upućuje ka višoj. Ljubav posredno djeluje na voljeni objekt – ne u cilju manipulacije, već kao rezultat, gotovo kao posljedica ljubavi. Ono što je ključno u Schelerovom konceptu ljubavi jest da postoji određena nezainteresiranost za odgoj objekta kojeg ljubimo. Ta nezainteresiranost nije stav koji teži konstantnoj usmjerenosti prema višim vrijednostima: onaj ljubeći (subjekt) nema nikakve namjere mijenjanja onog ljubljenog (objekta). On ga voli takvog kakav jest, stoga za Schelera u ljubavi nema mjesta pedagoškim namjerama. Međutim, ono što se događa jest unutrašnja promjena ljubljenog objekta i ona proizlazi iz same žudnje ljubljenoga prema višim vrijednostima. Ljubljeni odjednom ima želju za onime što je bolje, on počinje stremiti prema višim vrijednostima upravo zbog te ljubavi koja se u njemu pojavila.⁴²

Najveći problem koji se ovdje postavlja je upravo problem stremljenja prema višim vrijednostima – je li ono namjerno ili samo rezultat ljubavi. Scheler upozorava da subjekt nema pritiska prema objektu da ga preodgoji. Prema Scheleru, u ljubavi nema pedagoškog elementa,⁴³ onaj koji ljubi prihvaća ljubljenu objekt takvim kakav on jest. Ovaj unutrašnji pokret koji se događa kod pojedinca koji je ljubljen nije stremljenje prema idealnom načinu života zbog nečega što smo razumski usvojili, to nije samo naučena teorija. Reći ćemo da se poboljšanje sustava vrijednosti onoga koji je ljubljen događa kao posljedica, gotovo kao nuspojava ljubavi.

modernom društvu. Ovdje se nećemo posebno baviti tim pojmom jer bi to prešlo okvire ovoga diplomskog rada. Međutim, uputno je okvirno ga naznačiti. Radna definicija *ressentimenta* bila bi da je to negativan osjećaj modernoga čovjeka koji proizlazi iz zavisti, ali nije sama zavist, nego više osjećaj nemoći da budemo bolji, koji je pomiješan s različitim negativnim osjećajima. Ovaj koncept Scheler preuzima od Nietzschea, s time da ga kritizira u tome što je Nietzsche smatrao da se *ressentiment* javlja u kršćanstvu, što je za Schelera neprihvatljivo, jer je kršćanska ljubav po njemu uzvišena. Vrlo je suptilna Schelerova analiza negativnih osjećaja u: Max Scheler, *Negative feelings and the Destruction of Values: Ressentiment*, u: M. Scheler, *On Feeling, Knowing and Valuing*, str. 117–141, ovdje str. 126.

⁴² M. Galović, *Bitak i ljubav*, str. 69–83.

⁴³ Max Scheler, *The Nature of Sympathy*, Transaction Publishers, New Brunswick, US, London, UK, str. 157.

8) Odnos ljubavi i znanja

Povijest zapadne filozofije još od Platona, a napose od Prosvjetiteljstva, usmjerena je racionalistički. Takav koncept obrazovanja Scheler kritizira i upozorava nas da osim razuma postoji i ono što suvremen intelektualac poima kao *smetnje*: to su emocije, strasti, potrebe itd. Prema filozofiji Maxa Schelera, etika se pretjerano usmjerava na »uklanjanje smetnji«. ⁴⁴ Naime, njegova je teza da postoje dvije logike: logika srca i logika razuma. Čovjek je po Scheleru najprije osjećajno biće, a tek onda racionalno. Ono što omogućuje bilo kakvu spoznaju, jest upravo koncept ljubavi. U koncepciji ljubavi Maxa Schelera ljubav i simpatija, odnosno emocije, omogućuju razumsku spoznaju. ⁴⁵ Kao što emocije čovjeku ukazuju na to da ga privlači neka osoba, tako nas naginju i spoznaji nekog predmeta. Scheler se opire s jedne strane krutom kantovskom racionalizmu, a s druge strane tendenciji da se od ljubavi načini stroga teorija. Upozorava nas da je svako ljudsko iskustvo, pa tako i iskustvo ljubavi, jedinstveno.

Da bismo nastavili sa Schelerovom koncepcijom ljubavi, moramo istaknuti da se radi o tzv. fenomenologiji ljubavi. Ovdje je važno definirati kako uopće Scheler određuje *osobu*. Za njega se osoba može promatrati kao jedinstvo svojih pojedinačnih vrednota. Max Scheler gradi svoj koncept odgoja na teoriji vrijednosti. Teorija vrijednosti dio je njegove etike i uključuje učenje o carstvu vrednota. Osoba je zapravo sustav vlastitih vrijednosti. ⁴⁶ Na temelju sustava vrijednosti, razvija se uzajamna privlačnost dviju osoba. Najprije nas privlači nečiji sustav vrijednosti, a tek onda pojedina osoba. Postoji razlog, smatra Scheler, zašto nas privlači upravo neka konkretna osoba ili upravo neki konkretan predmet. Razlog je taj što je svaka osoba nositelj vrijednosti. Vrednote postoje po sebi i ne ovise o pojedinačnoj konkretizaciji ili aktualizaciji. Vrednote nemaju neke pojedinačne karakteristike, one ih nadilaze i sveopće su. U temelju su svakog individualnog i konkretnog moralnog čina, ali nikad nisu izjednačene s pojedinim moralnim činom. Pojedinačna osoba je izvršitelj svojih akata i nositelj vrijednosti. Naša osobna nagnuća mogu težiti višim ili nižim vrijednostima. ⁴⁷ Naravno, dobra je ona odluka između dviju vrijednosti koja teži za višom, a viša je vrednota

⁴⁴ Max Scheler, »Love and Knowledge«, u: Max Scheler, *On Feeling, Knowing and Valuing*, str. 147–165, ovdje str. 147.

⁴⁵ Scheler upozorava da su različite teorije o spoznaji različito tumačile što je to spoznaja (npr. kritički realizam, pragmatizam, Bergson itd.). Vidi: M. Scheler, *Oblici znanja i obrazovanje*, u: M. Scheler, *Ideja čovjeka i antropologija*, str. 89.

⁴⁶ Max Scheler, »The Spheres of Values«, u: M. Scheler, *On Feeling, Knowing and Valuing*, str. 221–229.

⁴⁷ Isto.

ona trajnija. Postoje šest temeljnih vrijednosti i one su redom: a) užitek (ugodno – neugodno); b) korist; c) vitalnost; d) um – kultura; e) svetost – sakralno.

Osoba je jedinstvo uma, svijesti, Ja, duše i čovjeka. Stoga je svaka osoba sposobna za ljubljenje, suđenje itd. Vrijednosti su osnova cijele Schelerove etike i imaju opći karakter, a osobe su nositelji vrijednosti. Prema tome, nositelj vrijednosti je pojedinac. U ukupnosti carstva vrijednosti postoji jedinstven poredak i stoga vrijednosti imaju pozitivan ili negativan karakter. Vrijednosti pripadaju sferi etike jer se tiču moralnosti. Primjerice, intelektualno vrlo napredna zajednica koja na visoku poziciju stavlja vrijednost uma i kulture može biti moralno vrlo izopačena jer je izostavila vrijednost svetoga. Stoga upravo kriterij *bolje* ili *lošije* vrijednosti omogućuje pojedincu zasnivanje vlastitog sustava ili poretka vrijednosti. Taj sustav vrijednosti direktno ovisi o *poretku srca* odnosno onome što Scheler naziva *ordre du coeur*. Mi naginjemo poretku srca nekog bića i to nas privlači određenom čovjeku. Najviša je vrijednost po Scheleru vrijednost svetosti jer je ona ono najviše dobro kojemu se svi usmjeravamo. Vrijednost svetosti najdublja je, *najopćija* i najistinitija vrednota koja ukazuje na najveće dobro i najveću – Božju ljubav, toliko veliku da je se ne može obuhvatiti razumom. Najviša vrijednost svetosti može se prenositi s koljena na koljeno i tako se čuva moralnost neke zajednice. Moguće je mnogo toga naučiti, odnosno može se biti vrlo obrazovan, a da se svejedno bude duhovno prazan. Moguće je potpuno zanemariti najviše vrijednosti kulturnog i svetog:

»Ipak moramo priznati da *ovi* plamenovi *nikada* i ni u koje doba svog napredovanja u našoj *srži duše*, tj. *duhovnoj osobi* ne mogu pružiti ono svjetlo čijim bi se tihim žarom i ona sama opet mogla hraniti. On (spoznajni subjekt) bi i pri idealnom savršenstvu pozitivno znanstvenog procesa mogao ostati još apsolutno *prazan* kao *duhovno*. On bi mogao ponovo potonuti u neko barbarstvo, u usporedbi s kojim su svi tzv. prirodni narodi bili 'Heleni'!«⁴⁸

Da bismo još detaljnije razradili kako Max Scheler shvaća odnos između znanja i ljubavi, moramo se osvrnuti na djelo *Oblici znanja i obrazovanje*, jer je način obrazovanja i uloga ljubavi u obrazovanju i odgoju ona točka u kojoj se Max Scheler i Pavao Vuk-Pavlović ne slažu. A s obzirom da odgoj i obrazovanje uvijek idu »ruku pod ruku«, kada govorimo o jednom, ne možemo izbjeći govoriti o drugom. Prema Scheleru, ako želimo obrazovati sebe ili drugoga, važno je imati na umu tri problema koja se pritom javljaju:

- a) što je bit obrazovanja?
- b) kako nastaje obrazovanje?

⁴⁸ M. Scheler, *Oblici znanja i obrazovanje*, str. 99.

- c) kakve vrste i oblici znanja uvjetuju i određuju proces kojim od čovjeka nastaje »obrazovano« biće?

8.1. Bit obrazovanja

Scheler obrazovanje vidi u prvom redu kao »kultivaciju duha« (njem. *Bildung*).⁴⁹ Obrazovanje je za njega ujedno i forma ili oblik i »kategorija bitka«, a ne kategorija znanja i iskustva. Scheler smatra da je bit obrazovanja dvojaka. S jedne strane radi se o obrazovnom procesu opetovanog ustrajanja u podučavanju i učenju, a s druge strane Scheler bit obrazovanja vidi u samoj formi obrazovanja koja je stalna i *nepromjenjiva*. Prema ovom shvaćanju, karakter obrazovanja je dvojan: obrazovanje je djelatnost koja ima karakter ritmičnog ponavljanja, a s druge je strane prenošenje forme:

»Obrazovanje je, dakle, kategorija bitka, ne znanja i doživljavanja. Obrazovanje – to je nastalo oblikovanje ovoga ljudskog *ukupnog* bitka; samo ne baš, kao kod oblika nekog kipa, neke slike, i oblikovanje neke materijalne tvari, nego i oblikovanje neke žive cjeline u formi *vremena*, cjeline koja se ne sastoji ni od doli od odvijanja, procesa, akata.«⁵⁰

Scheler pokazuje da je »obrazovani bitak subjekta« zapravo cijeli jedan svijet iskustvene spoznaje čovjeka, od koje je sačinjen pojedinačni mikrosvijet čovjeka. Takav je spoznajni *mikrokozmos* cjelina koja omogućuje objektivni odsjaj svakome od njezinih dijelova, i to negdje bogatije, a negdje siromašnije. Scheler spoznaju uspoređuje sa svjetlošću, jer spoznaja daje formu upravo ove i nijedne druge osobe. Takva forma čovjeka neka je vrsta jedinstvenog biljega i ona se živo razvija kao organizam. Upravo je stoga Scheleru bitan koncept Boga i čovjeka stvorenog na njegovu sliku. Prema Scheleru, svaki se čovjek može »deificirati«, to jest postati što bliži slici Božjoj zato što ima utisnut biljeg od Boga zbog čega i ima mogućnost zasjati u svoj spoznaji. Za razliku od istinski obrazovanog čovjeka koji može pojmiti širinu svijeta, Boga i čovjeka, učenjak čije je znanje enciklopedijsko nema organsku vezu prema onome što uči. Takvo »učeno znanje« posebice je razvijeno na Zapadu gdje se znanjem smatra znanje učinaka, zbog čega zapadna empirijska znanost toliko ističe važnost istraživačkog rada. Prema Scheleru, obrazovan čovjek mora biti usmjeren prema cjelini svijeta, a ne prema jednom dijelu kozmosa, jer kozmos je cjelovit sustav.⁵¹

Iako nemamo namjeru govoriti o povijesnim uzorima koncepata odgoja Maxa Schelera i

⁴⁹ Vrlo je teško precizno prevesti njemačku riječ *Bildung* jer ima slojevito značenje.

⁵⁰ M. Scheler, *Oblici znanja i obrazovanje*, str. 68.

⁵¹ Isto.

Pavla Vuk-Pavlovića, ipak se treba osvrnuti i na glavne povijesno-filozofijske uzore u filozofiji odgoja. Možemo primijetiti kako učenje Maxa Schelera dosta nalikuje grčkom shvaćanju obrazovanja u kojemu mnogi filozofi vide pedagoški uzor. Grčko shvaćanje obrazovanja, kao što vidimo i kod Schelera, imalo je dvojan karakter. S jedne strane, odgoj je imao karakter ritmičnosti, odnosno kružnog kretanja u smislu ponavljanja naučenog, a s druge strane obrazovanje se kod Grka poimalo kao usvajanje formi i oblika, a forme imaju statičan i nepromjenjiv karakter. Tako je primjerice u Platonovom shvaćanju:

»I grčko shvaćanje odgoja zasniva se na jasnoj svijesti prirodnih načela ljudskog života i skrivenih zakona u pojavama i stvarima oko čega treba angažirati čovjekove tjelesne i duševne moći kako bi se došlo do onog što je presudno za odgoj (Jaeger, 1925, 13), naime, do unaprijed zadanih zakonitosti koje, nakon što ih odgajatelj otkrije kao praslike, ideale, ideje mu omogućuju da po njima oblikuje odgajanike kao što lončar oblikuje glinu u zamišljenu posudu, a kipar svoj kamen u kip pred kojim se ostaje bez daha. (...) Ovakvo shvaćanje odgoja u mnogočemu se preklapa s onim što se po prvi put pojavljuje kod Sofokla (Sophocles, 2001, 148) kao *πλάσσω*, odnosno u atičkom dijalektu *πλάττω* u smislu formiranja, odnosno oblikovanja, tj. kod Platona (Platon, 2000, 377b, 420c; 2003, 671 E) kao novi termin koji se na ovaj ili onaj način tiče odgojne djelatnosti.«⁵²

Tako se u grčkom shvaćanju odgoja javila misao o tome da odgoj nije samo nasljedovanje tradicije i običaja i slijepo slušanje autoriteta. Odgoj je više od toga: odgoj pripada uzvišenoj ljudskoj djelatnosti o kojoj treba dobro promisliti kako bi se umaklo pukom provođenju zakona i slijepom nasljedovanju uzora.⁵³

8.2. Kako nastaje obrazovno znanje

Znanje koje sakupimo ne smije ostati »neprobavljeno«. Obrazovno znanje je ono koje se toliko već ustalilo u umu da je teško odrediti pripada li nama ili je stečeno. Takvo istinsko znanje ne stoji nam poput ruha, nego upravo postaje dio čovjeka. Scheler znanje uspoređuje s našim najvećim organom – znanje postaje koža koja nas pokriva i štiti. To, dakle, znači da kada znanje stječemo, moramo:

- a) biće koje proučavamo proučiti u svojoj svojoj veličini, jedinstvenosti i cjelini,
- b) pojmiti da je to biće dio veće cjeline ili kozmosa,

⁵² Marko Pranjić, »Paideia. Starogrčka odgojno-obrazovna forma«, *Metodički ogledi*, 16 (2009) 1–2, str. 9–21, ovdje str. 10.

⁵³ Isto, str. 9–14.

c) znanje zahvatiti intrinzično te nam mora i nešto osobno značiti.

Taj kozmos koji smo zahvatili u cjelini, jednom kada je »pounutren« u nekoj individui željnoj znanja, postaje »mikrokozmos« ili »vlastiti svijet« čovjeka. To, da tako nazovemo pounutrenje znanja, događa se u pojedinačnom iskustvu bića ili pri pojedinačnom zahvaćanju fenomena u svoj njegovoj biti, istinski i bez akcidencija. Upravo je u tome vidljivo Schelerovo shvaćanje znanja kao cjeline, organa. Obrazovanje, prema tome, nije tek primjena naučenih pravila i zakona, nego se radi o *imanju*. *Imanje* je način posjedovanja znanja ili način na koji spoznajemo svijet. Znanje je toliko duboko ukorijenjeno u čovjeka da ono nema više izravnu vezu s vanjskim svijetom, nego je na neki način upravo sam čovjek postao vanjski svijet, to znanje. Ono što je spoznato: ono *znano* postaje dio onoga tko *zna*, a to je spoznajni subjekt. Pritom je važno napomenuti da se *ono spoznato* ni na koji način ne mijenja, niti se u bilo kojem pogledu pomiče sa svojega mjesta. Taj odnos spram bitka nije nikakav prostorni, vremenski, kauzalni odnos. U duhu se javlja predodžba nekog X, a to je sveukupnost akata u *znajućem biću*. Spoznavanje je način na koji se neka stvar javlja u našem duhu ili, po Scheleru: *takobitak* – i *samo takobitak* bilo kojeg bića postaje *ens intentionale* u razlici spram pukog *tubitka (ens reale)*, koji uvijek i nužno ostaje *izvana* i *s onu stranu* odnošenja znanja.⁵⁴

8.3. Proces kojim od čovjeka nastaje »obrazovano« biće

Prilično je lako prepoznati razliku između istinski obrazovanog čovjeka i onoga koji je naučio »napamet«. Onaj koji ne bi bio istinski obrazovan u smislu *Bildung* za Schelera ima karakter oholosti.⁵⁵ Upravo je u toj oholosti vidljiva razlika između učenjaka i istinski obrazovanog čovjeka:

»Ne jedno svjetsko *područje* kao predmet čovjekova znanja, tvorenja ili kao otpor njegovu radu, djelovanju, nego svjetska *cjelina*, u kojoj se sve bitne ideje i bitne vrijednosti stvari ponovo nalaze u strukturi, *sve* koje su realizirane u onom velikom, apsolutnom, *realnom univerzumu*, u *slučajnosti tubitka* koju čovjek nikad ne može potpuno shvatiti. Takav univerzum, je i sažet u *jednom* individualnom ljudskom – to je *svijet* obrazovanja.«⁵⁶

Dakle, taj svekoliki svijet znanja putem obrazovanja pojedinca konkretizira se i postaje

⁵⁴ M. Scheler, *Oblici znanja i obrazovanje*, str. 92.

⁵⁵ Daniele Bruzzone, »Max Scheler's Concept of Bildung and the Effective Core of Education«, *Thaumazein*, 3 (2015), str. 523–535, ovdje str. 524.

⁵⁶ M. Scheler, *Oblici znanja i obrazovanje*, str. 64.

mikrosvijet ili mikrokozmos pojedinca. Spoznajni put koji opisuje Scheler doista jest jedinstveno iskustvo. Spoznaja je upravo to – iskustvo fenomena ili pojedinačno zahvaćanje svijeta:

»Težiti za obrazovanjem, žarom tražiti ono uzimanje i imanje udjela u svemu što je *svjetski bitno* u prirodi i historiji, a ne samo tubitak i takobitak – s Goetheovim Faustom htjeti biti mikrokozmosom. Ta samokoncentracija velikog svijeta, 'makrokozmosa', u jednom individualno osobnom duhovnom središtu, 'mikrokozmosu', ili to postajanje *svijetom* neke ljudske osobe u ljubavi i spoznaji – to su samo dva izraza za smjerove razmatranja *istoga* najdubljeg procesa oblikovanja što se zove obrazovanje.«⁵⁷

Scheler drži da čovjek mora zahvatiti samu stvar u njezinoj biti odriješenu akcidencija. Radi se ovdje o procesu fenomenologijske redukcije. Prema tome, bez iskustva znanja za nas ne postoji ništa realno, jer je tek u iskustvu fenomena ili nekog spoznajnog objekta nama dan dio realiteta bića. Fenomen se javlja između predmetâ zrenja i čovjekova bivanja u iskustvenom svijetu. U tom je smislu važna njegova teorija vrijednosti kojoj je u samoj srži koncept ljubavi. Takvo shvaćanje dio je njegove fenomenologije.⁵⁸

Scheler nema neku sistematiziranu koncepciju odgojnog djelatnika ili nastavnika, već nam u djelu *Oblici znanja i obrazovanje* iznosi glavne značajke koje karakteriziraju obrazovanu osobu koja se onda može smatrati uzorom. Uzor je često prvi poticaj na obrazovanje. Scheler kod odgoja ističe važnost slobode: pravi uzor nije rob dogme. Scheler kao primjere dobrog uzora navodi Dantea i Goethea. Uzor je osoba kojoj se divimo zbog njezinog uspjeha, njezinog sustava vrijednosti i znanja. Uzor ne mora biti naš direktan učitelj, već to može biti i neki povijesno udaljeni mudrac. Dobro je slijediti uzore, ali ne smije ih se slijepo pratiti. Zbog toga se ističe važnost slobode odgajanja da sam istražuje. Sloboda je ključna za spoznaju, ona je spontana i razara granice našega bitka. Imati unutrašnji poticaj za obrazovanjem znači, prema Scheleru, težiti za sjedinjenjem vlastitoga svijeta kojeg smo izgradili sa svim drugim mogućim svjetovima, odnosno sjединiti se sa svim umovima koji su ikad mislili i jednako se tako željeli duhovno uzdizati. Onaj koji je istinski obrazovan, na neki

⁵⁷ Isto, str. 69.

⁵⁸ Fenomenologija Maxa Schelera: »Fenomenologija je za Schelera stav duhovnoga zrenja koje se treba razlikovati od običnoga promatranja zato što je predmet u aktu duhovnoga zrenja dan kao što on uistinu jest, a ne po svojim empirijskim danostima. Fenomenolog mora istupiti iz svoje svagdanje životne situacije kako bi, oslobođen svih kontingentnih određenosti, mogao zahvatiti samu stvar u njezinoj biti (fenomenologijska redukcija). Fenomen se tako konstituira u području između predmetâ zrenja i čovjekova stanja prilikom njihova iskušavanja. Ta korelacija predmeta i svijesti daje samu stvar, odn. njezinu bit. U svojem glavnom djelu *Formalizam u etici i materijalna etika vrjednota* (*Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*, 1913) svoju etičku poziciju skicirao je razlikujući nauk o vrjednotama, nauk o osobi i nauk o supripadnosti vrjednota i osoba.« Natuknica »Scheler, Max«, *Hrvatska enciklopedija*, glavni urednik Slaven Ravlić, dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=54850>, pristup: 30. 5. 2018.

način prebiva u privilegiranom krugu duhovno uzdignutih jedinki koje su slobodno izabrale učiti. Međutim, važno je pritom ne upasti u zamku oholosti, jer je oholost oznaka duhovno slabih ljudi koji su tek na početku puta spoznaje i tek se imaju odista obrazovati.⁵⁹

»Osoba u čovjeku je *individualna jednokratna samokoncentracija* božjeg duha. Stoga niti uzori nisu predmet oponašanja i slijepog podvrgavanja – kao što je to tako u našoj njemačkoj zemlji koja žudi za autoritetom. Oni su samo krčitelji puta prema osluškivanju zova *naše* osobe; oni su samo praskozorje sunčanog dana naše *individualne* savjesti i zakona. One uzorne ličnosti trebaju nas učiniti *slobodnima*, i one nas čine slobodnima – tako što su one same slobodne, a ne robovi; slobodnima za naše određenje i za potpuno ispoljavanje naše snage. Opći su zakoni, i prirodni i čudoredni zakoni, uvijek samo negativni zakoni, koji više kazuju što se *ne* može dogoditi, odnosno više ono što ne smijemo činiti negoli ono što trebamo činiti i postati; oni su, drugo, zakoni prosječnosti ili zakoni velikih brojeva, koji nisu bezuvjetno, nego samo uvjetno obavezni.«⁶⁰

Prvi uzor djetetu su roditelji jer dijete početak svog iskustvenog svijeta doživljava s roditeljima. Oni mogu ujedno biti i moralni uzor djetetu, s tim da se, prema Scheleru, osjećaj za moralnost i moralne sposobnosti za razlučivanje dobra i zla razvijaju kod pojedinca kako se razvijaju i kognitivne sposobnosti. Uzor može biti blizak ili udaljen, nama poznat ili nepoznat, kao što su učitelji, predsjednici, mudraci, proroci, filozofi itd. Čovjek koji je po Scheleru *individualna jednokratna samokoncentracija* božjeg duha,⁶¹ ima jedinstveno iskustvo i zato je sposoban težiti višim vrijednostima. Nastavnik koji obrazuje dijete ima izravni pedagoški stav prema njemu. Takav stav je nužan za poboljšanje učenikovih kognitivnih, socijalnih i drugih sposobnosti. Učenik je slobodan jer se može tjelesno i duhovno razvijati, no uvijek je važan njegov vlastiti pristanak. Nemoguće je obrazovati onoga koji to ne želi. Potrebna je otvorenost novim spoznajama i duhovnom poboljšanju kroz iskustvo učenja. Dakle, ključna misao Maxa Schelera vezana uz temu ovog rada jest da je odgoj namjerno prenošenje sustava vrijednosti pojedinca s naraštaja na naraštaj.

⁵⁹ M. Scheler, *Oblici znanja i obrazovanje*, str. 88.

⁶⁰ Isto, str. 85.

⁶¹ Isto.

9) Usporedba stavova Pavla Vuk-Pavlovića i Maxa Schelera

U ovom dijelu rada sagledat ćemo razlike između stavova o ljubavi i odgoju Maxa Schelera i Pavla Vuk-Pavlovića, kao i u čemu su sukladni. Upravo je ovo najvažniji dio rasprave jer ćemo se osvrnuti na ključne točke njihovih učenja i uočiti sličnosti i razlike u tim konceptima.

Valja reći da je Pavao Vuk-Pavlović smatrao da postoji više vrsta ljubavi, a da je odgajateljska ljubav samo jedan vid takve ljubavi. Vuk-Pavlović drži da u samoj biti odgojnih napora stoji snaga koja pokreće, a ona se naziva odgajateljska ljubav. Ta je ljubav ono mjesto u kojemu se moraju odgajatelj i pitomac sresti. Oni se njome povezuju i u tijeku procesa spoznaje i odgoja traži se smisao života. Upravo ovakva Vuk-Pavlovićeva apologija odgoja i odgajateljske ljubavi pokazuje da bez odgoja nema niti kulture. Tomu je tako jer je prenošenje vrijednosti s naraštaja na naraštaj ujedno i osnova kulture. Za Vuk-Pavlovića je odgajateljska ljubav glavni okvir i bit same njegove filozofije odgoja. Smatra da je odgajateljska ljubav ono što potiče odgajatelja da mijenja i popravljiva pitomca, ali uz nužan uvjet da pitomac ima slobodni izbor i želju za znanjem. Max Scheler, s druge strane, smatra da se spoznaja događa u individualnom iskustvu nekog objekta. Pedagoški stav ne može proizlaziti iz ljubavi, jer je ljubav dio konkretnog ljubavnog iskustva između dva ravnopravna subjekta, a kod obrazovanja radi se o odnosu autoriteta i uzora. Odgoj je stoga za Schelera nužno vezan za popravljivanje pojedinca i ne može imati veze s ljubavlju. To je dosta usko shvaćanje odgoja, jer isključuje bilo kakvu odgajateljsku ljubav pa stoga onaj koji je zaokupljen odgojem pojedinca mora se koncentrirati na obrazovanje učenika i na popravak duha.

Oba autora slažu se u tome da je nužan preduvjet za odgoj i obrazovanje *sloboda* učenika – učenika se ne može *prisiliti* da sluša i obrazuje se. Učenik ili pitomac mora se prema Vuk-Pavloviću dobrovoljno i spontano prikloniti učitelju, odnosno treba prijanjati uz dušu učitelja. Kod Maxa Schelera također se ističe važnost dobrog uzora, međutim uzore se nipošto ne smije *slijepo* pratiti. Pitomac ili učenik za Vuk-Pavlovića mora imati dobar primjer u odgojitelju, ali učenik sam čini sve kako bi se usavršio. Odgojitelj pritom odgaja s ljubavlju koja je strpljiva.

Pavao Vuk-Pavlović direktno kritizira Maxa Schelera. Vuk-Pavlović se pita kako to da je Scheler potpuno isključio ljubav iz odgoja. Vuk-Pavlović smatra da je Scheler pravu ljubav shvatio isključivo u onom smislu u kojem Vuk-Pavlović poima karitativnu i religioznu ljubav i da nije shvatio da postoje različiti oblici ljubavi, od koje je odgajateljska ljubav samo jedna

vrsta. Međutim, više je izgledno da je Max Scheler preusko shvatio odgoj i ograničio ga na ispravljanje duha. Direktna Vuk-Pavlovićeva kritika Schelera jest upravo u tome da Scheler nije shvatio *puninu* odgajateljske ljubavi.⁶² Odgajateljska ljubav je mnogo više od pedagoškog stava i želje da se promijeni učenik (pitomac). Ta ljubav nije tek puko discipliniranje, već i pobuđivanje ljubavi prema vrednotama. Onaj koji se skrbi o prijenosu vrednota s naraštaja na naraštaj, odnosno odgajatelj, radi u službi čovječanstva kao takvog. Za Pavla Vuk-Pavlovića odgajateljska ljubav je način očuvanja kulture jer se ona trudi oko čovjeka kao takvog i oko njegove duše. Dobar odgojni djelatnik upinje napore da se njegov pitomac kulturno uzdigne, a to je nemoguće činiti bez odgajateljske ljubavi. Ako se ljubav izbaci iz odgoja ne preostaje ništa do li puki pedagoški stav, odnosno moraliziranje. Pavla Vuk-Pavlovića čitamo u jednome dahu kada izravno kritizira Schelera, izražavajući se gotovo poetski:

»Čim se međutim uvidi, da nijedna takva specijalna u ovom ili onom pravcu ograničena skrb ne sačinjava najdublju jezgru *odgoja* te se nikako i ne pokriva s potpunim i savršenim bistvom pedagoške funkcije, u kojoj stvarno živi svim tim pojedinačnostima i suženostima nasuprot *univerzalna* tendencija pogledom na svijet vrednota, a koja je zajedno s tim i upravljena na sasvim općenito ljudske interese, i čim se uvidi, da se odgajanje ne da ustvari izjednačiti ni sa samim discipliniranjem ni s golim moraliziranjem, ne može se više shvatiti, kako bi upravo *odgojni* odnos mogao nastati mimo ljubavi, koja je ljubav prema vrednotama i ljubav prema ljudskoj duši sposobnoj da se kulturno pridigne, što bi osim ljubavi, osim *takve* ljubavi, i moglo potaknuti čovjeka, da ne očekujući, a i ne mogući očekivati nikakvu ni današnju ni sutrašnju, ni izravnu ni neizravnu ličnu korist nastoji oko tuđega vrijednosnoga doživljaja, oko tuđe smislonosne svijesti, da se stara o skroz općoj unutrašnjoj kulturi te se tako da u službu opće čovječansku? Izagnati iz odgojnog odnošaja ljubav znači ujedno lišiti ga izvorne njegove ideje vodilje.«⁶³

⁶² P. Vuk-Pavlović, *Ličnosti i odgoj*, str. 69–70.

⁶³ Isto, str. 70.

10) Zaključak

Sve ovo bilo nam je važno da se utvrdi kako koncepcija ljubavi kod Maxa Schelera stoji *nasuprot* pedagoškom stavu i stoga nije moguća u odgoju. Tamo gdje se uspostavlja ljubavni odnos nema mjesta za *pedagoški stav* i želju da promijenimo voljeno biće. Svaka pozitivna promjena voljene osobe u velikoj je mjeri poželjna, ali ona se događa spontano, a ne namjerno. Nasuprot tome, za Schelera je cilj odgoja *intencionalno* mijenjanje osobe. Dakle, kod Schelera se te dvije koncepcije – ljubavi, te planiranog, sustavnog odgoja – strogo odvajaju. Možemo reći da te dvije koncepcije ljubavi i odgoja stoje jedna nasuprot drugoj kao što stoje jedan nasuprot drugome njima analogni odnosa logike srca i logike razuma koje smo prethodno pojasnili. Svaka od tih dviju logika ima svoj način funkcioniranja i nisu međuovisne. Jednako tako, odgoj ne ovisi o ljubavi, nego je on usmjeren na *kultivaciju duha*. Odgojem učenika potiče se, razvija i kultivira njegov unutarnji sustav vrijednota i osjećaj za dobro i moralnost. Takvom je odgoju primaran cilj prijenos vrijednota i korekcija sustava vrijednosti na način da se na visoko mjesto rangiraju bolje vrijednote, a na niže lošije. Ljubavni odnos nema namjeru, odnosno želju za promjenom drugoga. Ljubavni odnos je recipročan, vođen je emocijama i proizlazi iz logike srca, dok s druge strane odgojni odnos ima elemente odnosa moći jer ističe autoritet, uzore i povijesno nasljeđe. Odgoj je moguć samo unutar logike razuma, ne prema logici srca. Max Scheler te dvije koncepcije nipošto ne miješa.

Iako na prvi pogled koncept Pavla Vuk-Pavlovića i Maxa Schelera nisu u izravnoj vezi, ipak se dodiruju u jednoj točki: jezgra odgoja je sustav vrijednosti. Iskustvo ljubavi pritom je neizostavan koncept ako se želimo baviti filozofijom odgoja s Pavlom Vuk-Pavlovićem zato što je on na odgojnoj ljubavi razvio cijelu filozofiju odgoja. Max Scheler isključio je ljubav iz odgoja jer su za njega ljubav i odgoj strogo odvojeni koncepti. Dakle, možemo reći da su mogućnosti i granice ljubavi u odgoju svakako potpuno različito određene kod ova dva autora.

Schelerova koncepcija ljubavi šira je od Vuk-Pavlovićeve. Ljubav kod Schelera prethodi svemu, pa i odgoju i obrazovanju. Ljubav je na neki način šire pojmljena kod Schelera nego kod Vuk-Pavlovića. Za Maxa Schelera ljubav je pokret i vrsta dubokog fenomenološkog iskustva dvaju jednakovrijednih subjekata. Za Schelera, ljubav je u temelju svakog, pa i najmanjeg djelovanja, svake kretnje i čina te prethodi spoznaji i obrazovanju. Ona je snaga privlačnosti i gotovo da razara granice jastva, otvarajući nas prema *drugome* – prema nekome ili nečemu novome. Obrazovanje je za Maxa Schelera *kultivacija duha*, a

odgoj je direktno mijenjanje osobe koja je nositelj vrijednosti. Može se reći da Scheler vrlo široko shvaća ljubav, a vrlo usko shvaća odgoj. Odgoj je za Schelera tek popravak negativnih kvaliteta i korekcija duha, navlastito korigiranje sustava vrijednosti. Ljubavi stoga, za Maxa Schelera, nipošto nema mjesta u odgoju i odgoj je ograničen na iskorjenjivanje grešaka u duhu. Možemo stoga zaključiti da kod Schelera ljubav pripada poretku i logici srca, a odgoj i obrazovanje pripadaju logici razuma. Čini se zapravo da Max Scheler vrlo usko shvaća koncept *odgoja*, a ne *ljubavi* – odgoj je za Schelera samo popravljavanje i ništa osim korekcije sustava vrijednosti, dok je za Pavla Vuk-Pavlovića odgoj puno više: prenošenje vrijednosti, razvoj individue, očuvanje i razvoj kulture. Glavna razlika između Schelera i Vuk-Pavlovića tako nije u razumijevanju ljubavi, nego u razumijevanju *odgoja*.

Ovim radom htjelo se razmotriti upravo to: ima li ili nema mjesta ljubavi u odgoju. Max Scheler tvrdi da nema, Vuk-Pavlović tvrdi da ima. Stoga su mogućnosti i granice ljubavi u odgoju za jednog odnosno drugog uže ili šire ovisno o njihovom konceptu odgoja. Za Pavla Vuk-Pavlovića, odgoj je mnogo više od popravljavanja, odgoj nužno uključuje ljubav. I ne samo da uključuje, odgoj *proizlazi* iz ljubavi. Ljubav kod Schelera izaziva poboljšanje sustava vrijednosti, ali nipošto to ne čini namjerno. Tako da, uza sve razlike u konceptima, možemo reći da se ipak Vuk-Pavlović i Scheler u nečemu dotiču – a to je da je ljubav ujedno i određena vrsta promjene. Naravno, kod Maxa Schelera ljubav ne mijenja ljubljenoga čovjeka namjerno i nipošto nije poveziva s pedagoškom stavom i intencionalnom promjenom. Kod Pavla Vuk-Pavlovića postoji tako nešto što usklađuje pedagoški stav i ljubavni odnos – to je požrtvovna odgajateljska ljubav.

Stoga, zaključujemo da ova tema, filozofijski promišljena s dvaju različita koncepta, doista ima veze s praksom. Rijetko koji profesor će si postaviti pitanje o mjestu ljubavi u njegovom radu s učenicima u odgojno-obrazovnoj ustanovi. Međutim, svaki od njih imat će barem implicitni stav o tome koliki utjecaj može ili ne može imati na učenika. Neki učitelj će misliti da može puno napraviti ako se potruži razumjeti svakog učenika pomoću odgajateljske ljubavi, pa će s jednim biti uspješniji, a s drugim možda manje, dok će neki drugi nastavnik misliti da je on tamo kako bi odradio svoje predavanje te da nije nimalo odgovoran za formiranje učenika kao osobe. U tome je praktičan smisao ovoga rada. Iako ljubavi kod Schelera nema mjesta kada je riječ o odgoju, Vuk-Pavlović se ipak dosta referira na Schelera kada koncept ljubavi stavlja u srž same stvari i uopće što joj daje tako važan povijesno filozofijski smisao.

Popis literature

Harold J. Bershady, »Introduction«, u: Max Scheler, *On Feeling, Knowing and Valuing. Selected Writings*, Harold J. Bershady (ur.), The University of Chicago Press, Chicago and London 1992., str. 1–41.

Daniele Bruzzone, »Max Scheler's Concept of Bildung and the Effective Core of Education«, *Thaumazein*, 3 (2015), str. 523–535.

Zachary Davis, Anthony Steinbock, »Max Scheler«, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy: Biographical Sketch* (Fall 2016 Edition), Edward N. Zalta (ur.). Dostupno na: <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/scheler/>>.

Vladimir Filipović, *Filozofijski rječnik*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1989.

Milan Galović, *Bitak i ljubav: Od fenomenologije do filozofijske antropologije*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1989.

»Pedagogija«, natuknica, *Hrvatska enciklopedija*, glavni urednik Slaven Ravlić, dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47271>, pristup: 30. 5. 2018.

Milan Polić, *K filozofiji odgoja*, Znamen, Zagreb 1993.

Milan Polić, »Pavao Vuk-Pavlović i filozofija odgoja u Hrvatskoj«, *Metodički ogledi*, 11 (2004), str. 75–78.

Milan Polić, »Predgovor«, u: Pavao Vuk-Pavlović, *Filozofija odgoja*, Biblioteka *Sabrana djela Pavla Vuk-Pavlovića*, knjiga 2, Milan Polić, Ivana Zagorac (ur.), Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2016., str. 7–18.

Marko Pranjić, »Paideia. Starogrčka odgojno-obrazovna forma«, *Metodički ogledi*, 16 (2009) 1–2, str. 9–21.

Max Scheler, *Formalism in Ethics and Non-Formal Ethics of Values: A New Attempt toward a Foundation of an Ethical Personalism*, Manfred S. Frings (ur.), Northwestern University Press, Evanston 1973.

Max Scheler, *Negative Feelings and the Destruction of Values: Ressentiment*, u: Max Scheler, *On Feeling, Knowing and Valuing. Selected Writings*, Harold J. Bershady (ur.), The University of Chicago Press, Chicago and London 1992., str. 117–141.

Max Scheler, »Love and Knowledge«, u: Max Scheler, *On Feeling, Knowing and Valuing. Selected Writings*, Harold J. Bershady (ur.), The University of Chicago Press, Chicago and London 1992., str. 147–165.

Max Scheler, »The Spheres of Values«, u: Max Scheler, *On Feeling, Knowing and Valuing. Selected Writings*, Harold J. Bershady (ur.), The University of Chicago Press, Chicago and London 1992., str. 221–229.

Max Scheler, *The Nature of Sympathy*, Transaction Publishers, New Brunswick, US, London, UK.

Max Scheler, *Ordo amoris: Normativno i deskriptivno značenje poretka ljubavi*, u: Max Scheler, *Ideja čovjeka i antropologija*, izbor tekstova, Hotimir Burger (ur.), Biblioteka Homo absconditus, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1996., str. 5–38.

Max Scheler, *Oblici znanja i obrazovanje*, u: Max Scheler, *Ideja čovjeka i antropologija*, izbor tekstova, Hotimir Burger (ur.), Biblioteka Homo absconditus, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1996., str. 63–99.

»Scheler, Max«, natuknica, *Hrvatska enciklopedija*, glavni urednik Slaven Ravlić, dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=54850>, pristup: 30. 5. 2018.

Pavao Vuk-Pavlović, *Ličnosti i odgoj*, u: Pavao Vuk-Pavlović, *Filozofija odgoja*, Biblioteka *Sabrana djela Pavla Vuk-Pavlovića*, knjiga 2, Milan Polić, Ivana Zagorac (ur.), Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2016., str. 29–222.

Pavao Vuk-Pavlović, »Uzgoj, odgoj i obrazovanje«, u: Pavao Vuk-Pavlović, *Filozofija odgoja*, Biblioteka *Sabrana djela Pavla Vuk-Pavlovića*, knjiga 2, Milan Polić, Ivana Zagorac (ur.), Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2016., str. 271–292.

Ivana Zagorac, »Vrednote i stvaralaštvo u filozofiji Pavla Vuk-Pavlovića«, *Cris*, god. XIV, br. 1 (2012), str. 298–305.